

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI MUHIT TA'SIRIDA TARBIYALASH

Kamolova Madinabonu Jahon qizi

Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti 4-kurs talabasi

Toshkent shahar Mirobod tumani 345-DMTT katta guruh tarbiyachisi

Annotatsiya: *Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda atrof-muhitning ahamiyati va ta'sirini yoritadi. Bolaning oilasi, ijtimoiy doirasi, ta'lim muassasalari va tabiiy muhit kabi omillar uning shaxsiy, hissiy va intellektual rivojlanishida katta rol o'ynaydi. Maqolada muhitning bolalarga qanday ta'sir qilishini tushuntirish bilan birga, tarbiya jarayonida ushbu omillarni qanday qo'llash mumkinligi bo'yicha tavsiyalar berilgan. Shuningdek, bolalar ijtimoiy muhit, oilaviy muhit va ta'lim muassasalari orqali ijobiy namuna olishlari va faoliyatlarga jalb etilishlari lozimligi ta'kidlangan.*

Kalit so'zlar: *axloqiy me'yorlar, ijtimoiy muhit, mahalla, tarbiya, bog'cha.*

Kirish

Maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasi jamiyat hayotida muhim o'rin tutadi. Bu davr bolalar shaxsining shakllanishi va ularning o'ziga xos jihatlari rivojlanadigan asosiy bosqichdir. Ushbu jarayonda atrof-muhitning, ya'ni oila, bog'cha va keng ijtimoiy muhitning ta'siri katta rol o'ynaydi. Aynan shu davrda to'g'ri tarbiya orqali bolalarda ijobiy fazilatlar, bilim va ko'nikmalar shakllantirilishi mumkin.

Oila bolalarning dastlabki ijtimoiylashuvi va tarbiyasi joyi bo'lib, u yerda bolalar sevgi, qo'llab-quvvatlash, himoya qilish kabi asosiy ehtiyojlarini qondiradi. Oiladagi iqlim, ota-onaning mehr-muhabbati va bolalarga bo'lgan munosabat tarbiyaga bevosita ta'sir qiladi. Oila bolalarda axloqiy me'yornlarni, qadriyatlarni, odob-axloq qoidalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Bolalarning intellektual va jismoniy rivojlanishi, ijtimoiy ko'nikmalari bog'chada faol shakllanadi. Bog'chada bolalar o'yin, muloqot, hamkorlik kabi faoliyatlar orqali o'qituvchilar rahnamoligida o'rganishadi. Guruhda bo'lish va tengdoshlari bilan muloqot qilish ijtimoiylashuvning muhim qismidir.

Mahalla, o'rtoqlar, o'yin maydonchalari va boshqa ijtimoiy institutlar ham bolalar tarbiyasida katta rol o'ynaydi. Ular orqali bolalar o'zini jamiyat a'zosi sifatida his qiladi, atrofidagi odamlar bilan munosabat o'rnatadi va o'rganadi. Bu jarayonlarda ularning o'ziga bo'lgan ishonchi, o'ziga xosligi va shaxsiy qobiliyatlari rivojlanadi.

ASOSIY QISM

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun muhitning ta'sirini o'rganishda ko'plab ilmiy manbalar bolalar tarbiyasida jismoniy va ijtimoiy muhitning ahamiyatini ta'kidlaydi. Ilmiy manbalarga ko'ra, maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishida muhitning ijobiy roli bor. Masalan, Amerika Psixologiya Assotsiatsiyasi tomonidan olib borilgan tadqiqotlarga ko'ra, bolalar bog'chalari va uydagi muhit bolalarning ijtimoiy, hissiy va

kognitiv ko'nikmalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tabiat bilan yaqin aloqada bo'lgan maktabgacha ta'lim muhitlari bolalarning aqliy va jismoniy rivojlanishida katta yordam beradi. Shuningdek, tabiatda faoliyat olib boruvchi bolalar matematik va ilmiy ko'nikmalarni ham yaxshiroq egallaydi (North American Association for Environmental Education, 2020).

2019-yil 16-dekabr kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyev Qonunchilik palatasi tomonidan 22-oktyabrda qabul qilingan va 14 dekabrda Senat tomonidan ma'qullangan "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risidagi" Qonunni imzoladi. Qonun maktabgacha ta'lim va tarbiyani bolalarni o'qitish va tarbiya qilish, ularni aqliy, ma'naviy-axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish hamda umumiy o'rta ta'limga tayyorlashga qaratilgan uzluksiz ta'limning bir qismi sifatida belgilaydi.

Inson ijtimoiy hayotga aralashar ekan, ijtimoiy munosabatlar ta'siriga tushadi. Ijtimoiy munosabatlar o'zgarishi bilan shaxsning ma'naviy qiyofasi, yangi dunyoqarashi, g'oya va tasavvurlari jumladan axloqi ham, shuningdek, unga bo'lgan qarashlar ham o'zgarib boradi.

Shahar hududlaridagi shovqin va turar-joy zichligi kabi omillar esa bolalarning rivojlanishini susaytiradi. Oila ichidagi zich muhit, shovqin va yetarlicha joyning yo'qligi kognitiv rivojlanishni susaytirishi mumkin, chunki bolalar bu holatlarda o'zlarini ijtimoiy chekinishga majbur his qiladi (Evans, 2011). Bu borada muhitdagi insonlar bilan aloqa va ijobiy emotsional munosabatlar ham katta ahamiyatga ega. Tadqiqotlarga ko'ra, sinfda o'qituvchi va bola o'rtasidagi ijobiy munosabatlar bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi (Nguyen et al., 2018).

Adabiyotlarni tahlil qilish jarayonida bolalar rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi muhit faktorlarini chuqurroq tushunish uchun tadqiqotlar o'rganiladi. Ilg'or tadqiqotlarga ko'ra, tabiat bilan yaqin aloqada bo'lish, bolalarning rivojlanishi uchun eng muhim omillardan biridir (North American Association for Environmental Education, 2020).

Olingan ma'lumotlar va tahlillar bolalarning rivojlanishi jarayonida atrof-muhitning ahamiyatini aniqlashda muhim o'rin tutadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, atrof-muhit bolalarning aqliy, ijtimoiy, hissiy va jismoniy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Xususan, bolalikda uchraydigan ijtimoiy va iqtisodiy cheklovlar kelajakdagi psixologik va ijtimoiy qiyinchiliklar uchun asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Ijtimoiy sharoitlarning bolalar rivojlanishiga ta'sirini tahlil qilgan tadqiqotlar ko'rsatadiki, qashshoqlik va turli ijtimoiy cheklovlar, masalan, tor joylarda yashash va kamqonlik kabi omillar, bolalarning salomatligi va ta'lim muvaffaqiyatlariga salbiy ta'sir qiladi. Masalan, oilaviy daromad past bo'lgan uy sharoitlarida, ota-onalarning javobgarligi kamroq bo'lib, bu o'z navbatida bolalarning ijtimoiy va hissiy rivojlanishini cheklaydi. Tadqiqotlar tor sharoitda yashovchi oilalar ko'proq tartibsiz bo'lishini, bu esa bolalarning o'ziga ishonchini pasaytirishini ko'rsatadi. Shu bilan birga, shovqin va ifloslanish darajasi yuqori bo'lgan hududlarda yashovchi bolalar asabiylik va diqqatni jamlashda muammolarni ko'proq boshdan kechirishadi.

Oqibatda, bolalarning atrof-muhiti ular bilan qanchalik samarali ishlash mumkinligini belgilaydi. Masalan, tabiatga yaqin hududlarda yashovchi bolalar o'zini o'zi his qilish darajasi va aqliy faoliyatini yaxshiroq ko'rsatadi. Tadqiqotlar ko'rsatadiki, tabiatga yaqin

muhitlar bolalarda stress va xavotirlik darajasini pasaytiradi hamda ular o'zini yaxshi his qilishiga yordam beradi. Shuningdek, ota-onalarning iqtisodiy imkoniyatlari past bo'lgan oila farzandlari kamroq bilim va madaniyat manbalaridan foydalanishlari mumkin bo'lib, bu o'z navbatida ularning maktabdagi muvaffaqiyatiga ta'sir qiladi.

Shunday qilib, muhit omillarini inobatga olish va ijtimoiy-iqtisodiy cheklavlarni kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish bolalar tarbiyasida ijobiy o'zgarishlarga erishishga yordam beradi. Bu borada davlat va jamoatchilikning faol ishtiroki, jumladan, ekologik toza makonlarni yaratish va qashshoqlikni kamaytirish strategiyalarini kengaytirish kerak. Shu yo'nalishdagi tadqiqotlar natijalari bolalar rivojlanishi jarayonida muhit omillari bilan bog'liq salbiy oqibatlarni bartaraf etishda muhim ahamiyat kasb etadi va kelajakda bolalar salomatligi va ularning ijtimoiy farovonligini oshirishga hissa qo'shishi mumkin.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalashning o'ziga xos psixologik xususiyatlari. Qadriyatlar-harakat usuli, metodikasi va uning individual yetimga aylanishi uchun shart-sharoit yaratish. Qadriyatlar inson ma'naviy kamolotining muhim omili hamdir. Har bir millat rivojlanishidagi tarixiy voqealar, unga ijobiy hissa qo'shgan shaxslar ham milliy qadriyatlar jumlasiga kiradi. Qadriyatlarga baho berishdan oldin ular yuzaga kelgan konkret tarixiy sharoitlar, o'sha davrlarga xos bo'lgan imkoniyat va ehtiyojlarni ham bilmoq kerak. Kechagi voqealarni bugungi talab bilan o'lchash mumkin bo'lmaganidek, har bir qadriyatning ijtimoiy ahamiyatini bilishga muayyan tarixiy sharoitlarni hisobga olib yondashmoq kerak.

Qadriyatlarning ijtimoiy ahamiyatini anglash kishilarning istiqbol vazifalarini to'g'ri tasavvur qila bilish imkoniyati bilan ham bog'liq. Jamiyat a'zolarida yetuk ijtimoiy, milliy ong bo'lishi, ma'naviy kamolotning yuksakligi qadriyatlarning rivojlanish imkoniyatlarini kuchaytiruvchi, ijtimoiy va tarbiyaviy samaradorligini oshiruvchi omildir.

Qadriyat va meros tushunchalari o'zaro yaqin bo'lsa ham ular bir xil ma'noni bildirmaydi. Qadriyat va meros bir-biriga uzviy bog'liq bo'lishiga qaramay, har qanday meros qadriyat bo'la olmaydi. Meros tushunchasining mohiyati qadriyatga nisbatan kengdir. Bundan tashqari, qadriyat faqat o'tmishdan qolgan merosgina emas. Hozirgi kun talablari, yangi sharoit va imkoniyatlar asosida shaklla-nayotgan ijtimoiy, ma'naviy, siyosiy hodisalar ham qadriyat hisoblanadi. Hozir O'zbekistonda milliy istiqbol mafkurasini rivojlantirish uchun katta ishlar olib borilmoqda. Taraqqiyotning hozirgi vazifalari va millat manfaatlariga mos keluvchi bunday mafkura yaratilmoqda.

Bu mafkurani yaratishda o'tmish merosidan unumli foydalanilsa ham u yangi davrda shakllangan qadriyat sifatida yuzaga kemoqda.

Meros - o'tgan avlodlar tomonidan yaratilgan, bizgacha yetib kelgan ijtimoiy-ma'naviy, moddiy hodisalar, madaniy boyliklar, urf-odatlar, marosimlar, axloq normalaridir. Meros taraqqiyot uchun ham zarur omil bo'lgandagina, qadriyatdarajasiga ko'tarila oladi.

Meros bilan qadriyatlarni baholash mezonlari bir-biridan farq qiladi. Moddiy va ma'naviy merosni baholashda uning tarixiy shakllanishi sharoitlari va

imkoniyatlarini o'rganishga katta e'tibor beriladi. Merosning hozirgi kun uchun ham bo'lgan ahamiyatini bilish uni qadriyatlar jumlasiga kiritishdir.

Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda atrof-muhitning ta'sirini tadqiq qilish natijalariga asoslanib aytish mumkinki, erta yoshdagi rivojlanish jarayonlarida muhitning hissi juda katta ahamiyatga ega. Atrof-muhit omillari, shu jumladan ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlar, ota-onalarning ko'magi va ijobiy ijtimoiy munosabatlar bolaning jismoniy, ruhiy, ijtimoiy va kognitiv rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi.

Hozirgi ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, maktabgacha yoshdagi bolalar orasida sog'lom rivojlanish ko'rsatkichlari yuqori bo'lganlar keyinchalik ta'lim va ijtimoiy muhitda yanada muvaffaqiyatli bo'lishlari ehtimoli yuqori. Masalan, AQSh Milliy Atrof-Muhit Sog'lig'i Institutining (NIEHS) tadqiqotlari muhitdagi ifloslantiruvchi moddalar va ijtimoiy stress omillari bolaning rivojlanishiga salbiy ta'sir qilishi mumkinligini ko'rsatadi. Bu o'z navbatida bolalarning maktabga tayyorligi va sog'lig'iga ta'sir qiladi. Shu sababli, erta yoshdagi sog'lom muhitni ta'minlash orqali kelajak avlodlarning sog'lom va muvaffaqiyatli rivojlanishiga zamin yaratish mumkin (NIEHS, WHO, Early Childhood Development Programs).

Umuman olganda, maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirishda yuqori sifatli muhit yaratishning ahamiyati tobora ortmoqda. Kelajakda, ijobiy muhitning ta'sirini oshirish uchun ijtimoiy qo'llab-quvvatlash dasturlari va sog'likni himoya qiluvchi siyosatlarni kengaytirish zaruriyati mavjud bo'ladi. Shu bilan birga, bunday dasturlar yordamida kam ta'minlangan oilalarga yordam ko'rsatish va ijtimoiy tenglikni ta'minlashga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. "Maktabgacha ta'lim- tarbiya to'g'risida"gi Qonun,-T.;O'zbekiston. 2020 y.
2. F.Qodirova, Sh.Toshpo'latova, M.A'zamova. "Maktabgacha pedagogika". - T., "Ma'naviyat".2013
3. Yusupova P. Maktabgacha tarbiya pedagogika.T.; O'qituvchi, 1993.
4. Xasanboeva O.U. va boshqa. Maktabgacha ta'lim pedagogika .T.; Ilm ziyo. 2006.
5. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi Toshkent-2019
6. Mavlonova .R, To'rayeva .O, Xoliqberdiyev .K Pedagogika Toshkent- 2011